

Endüstriyel Yığılma Ekonomileri Gümölcine-İskeçe-Dedeğaç Organize Sanayi Bölgeleri Örneği

Industrial Agglomeration Economies: The Case of the Organized Industrial Zones of Komotini-Xanthi-Alexandroupolis

Serhat Şentürk (Dokuz Eylül University, Turkey)
Prof. Dr. Recep Kök (Dokuz Eylül University, Turkey)

Abstract

Agglomeration economies brings innovation and high growth rates and describes the advantages of agglomeration as decreasing of transportation costs, providing skilled labor pool and knowledge spillover. We aim to evaluate the industrial agglomeration economies with regard to the organized industrial zones in Komotini, Xanthi and Alexandroupolis that are located in Western Thrace and to develop some suggestion on the zones' entrepreneurship potential. Survey data analysis; classification method; cluster analysis; factor analysis. Industrial agglomeration is an important concept on determining economic integration and dispersion of economic activities. Therefore, we consider the advantages of agglomeration and co-agglomeration in terms of the theoretical basis related to organized industrial zones as a model of industrial settlement. In this framework, in with model of industrial some surveys will be applied to 81 firms in the sample. The findings show that agglomeration economies support to competitive environment. This study will contribute to the policy suggestions on relations between Turkey and Greece in terms of forecasters of the related econometric application.

1 Giriş

Günümüzde küresel anlamda artan yoğun rekabet ve bunun çerçevesinde oluşan yenilik ve değişiklikler yaratma firmalar açısından bir arada bulunma ihtiyacıyla karşı karşıya getirme; kümelenme ihtiyacını doğurmuştur. Bu durum ölkelerin birbirleri ile ekonomik anlamda ilişkilerini artırmakta aynı zamanda çeşitli yapıların doğmasına öncülük etmektedir. Ayrıca zaman ve mekân kavramlarının kent, bölge ve ölkede ekonomilerinin gelişme ve küresel yapıya ayak uydurma sürecinde önem teşkil etmekte beşeri sermaye ve teknoloji uyumunun bu yapıya entegre olmasına gerek duyulmaktadır. Bu açıdan bakıldığında firmaların önceden almış olduğu karar ve planlarda farklılıklar görülebilmektedir. Özellikle günümüzde bu tip yeni devinimlerle karşı karşıya kalındığında yeni kavramın açıklığa kavuşturulması için yeni kavramlar belirtilmekte ve bu kavramları tanıyabilmek için de örnekler ve modellerle kanıtlanabilme durumu oluşmaktadır.

Bu çerçevede firmaların bir arada kümelenme durumu literatürde “yığılma ekonomileri olarak” adlandırılmakta, kümelenme olgusunun etkilerini sonuçlarının açıklanmasında yardımcı olacak kaynakların neler olduğunu kestirebilmek büyük önem arz etmektedir (Krugman, 1991). Yığılma ekonomileri olgusunun özellikle az gelişmiş olan bölgelerde etkilerini incelemek açısından; gelişmiş bölge alt bölge ilişkisi, yaratılan pozitif ve negatif dışsallıklar bölgenin sosyo-kültürel açıdan ne denli önem arz ettiği şeklindeki spesifik konularda belirlenmeye çalışılmaktadır.

Genel anlamda; Ekonomik faaliyetlerin belirli bir mekânda toplanması ile ortaya çıkan ve maliyetlerde gerçekleşen azalmayı ifade eden etkiler “yığılma ekonomileri” olarak adlandırılmaktadır (Kıymalıoğlu ve Ayoğlu, 2006). Yığılma ekonomilerinin çeşitli büyüklükte ve etkinlikte olmaları, yığılma sürecinde gerçekleşen coğrafi görüntüyü farklılaştırmaktadır ve böylece ekonomik birimlerin yerleşimleri mekânsal bir eş dağılım göstermemektedir. Bu sebeple, mekânsal farklılaşmaya yol açan faktörlerin belirlenmesi önem taşımaktadır. Aynı bölge içerisinde bile farklı etkiler yaratabilen yığılma ekonomileri kavramı; tam anlamıyla varoluşları ve bölgeye etkileri açısından bir kavram kargaşası yaşamaktadır. Bu durum etkileri açısından yapılan yığılma ekonomileri literatür araştırmalarında görülmektedir.

Farklı şekilde yapılan araştırmalarda bu kavram üzerinde farklı tanımlamalarda mevcuttur. Bu çerçevede temel olarak ölçek ekonomileri, dışsal ekonomiler, artan getiriler ve eksik rekabetçi piyasa yapısı üzerinde şekillenen yığılma ekonomileri, kentsel ekonomi literatüründe yerleşme ekonomileri ve kentleşme ekonomileri olarak ikiye ayrılır. Ancak, farklı sınıflandırmalar da söz konusudur. Bu çerçevede yığılma ekonomileri Yeni Ekonomik Coğrafya literatürü kapsamında statik (durağan) ve dinamik dışsallıklar bağlamında ele alınmaktadır (Kıymalıoğlu ve Ayoğlu, 2006).

Yığılma ekonomileri, içsel bağlantılı bir ekonomide mal ve hizmet üretimlerinin mekânsal yakınlığından sağlanan yararlarıdır. Mekânsal olarak yakın yerleşmenin firma ve endüstriler için önemli yararlar doğurduğu ilk kez 1920'li yıllarda ortaya koyulmuştur. Ekonomik faaliyetlerin bir araya toplanmasını özendirici faktörler genel olarak Marshallgil Dışsallıklar'la açıklanır (Kıymalıoğlu ve Ayoğlu, 2006).

Marshallgil dışsallıklar tanımında, nitelikli iş gücü piyasası ve özellikle uzmanlaşmış girdiler üreten endüstrilerin yanında, bilginin şirketler arasında yayılımından da bahsetmektedir. Bilginin özellikle coğrafi yakınlık içindeki kümelenme ve yığılma bölgelerinde daha hızlı yayılması, ürün veya süreç inovasyonları için çok uygun koşullar sağlamaktadır. Bu yığılma ve kümelenme merkezlerinden uzaklaştıkça dışsallıklarında azaldığı görülmektedir. İşte dışsallıkların bu boyutu yani bilgi yayımları, modern içsel ekonomik büyüme literatüründeki dinamik dışsallıklar ile çakışmaktadır (Küçüker, 1998).

2 MAR Dışsallıkları

Bu dışsallıkları açıklamadan önce bu kapsamda yer alan dinamik dışsallık kavramını açıklamak daha yararlı olacaktır. Dinamik dışsallıkları tanımlayacak olursak; dinamik dışsallıklar, uzun dönem ilişkiler ve etkileşimlerin tarihi ile güçlenen yerel bilgi birikimleriyle gerçekleşmekte olup, ekonomik aktörler arasındaki iletişimlerle ortaya çıkmaktadır. Dinamik dışsallıklar iletişim ve etkileşimin yoğun olduğu durumda fikir ve bilgiler hızla yayılmakta ve iletişimin sıklığı ise coğrafi yakınlık tarafından belirlenmektedir. Özellikle bu yakınlık büyük kentlerde önemli bir dışsallık yaratmaktadır. Dinamik dışsallıklar, genel olarak teknolojik dışsallık niteliğindedir. Bir firma ya da endüstride gerçekleşen bir yenilik, bilgi yayımları yolu ile piyasa mekanizmasına dâhil olmadan diğer firma ve endüstrilere olumlu dışsallıklar sağlayıp verimliliklerini artırmaktadırlar (Kıymalıoğlu ve Ayoğlu, 2006). MAR dışsallıklarının büyüme ve inovasyon için önemli olduğu açıktır ve bu şekilde üç ana bilgi şeklinde ayırım yapılmıştır.

Dinamik dışsal ekonomiler, piyasa yapısının niteliğine ve bilgi kaynağına göre iki alt grupta incelenebilir. Teknolojik dışsallıkların önemi konusunda genel bir fikir birliği varmış gibi görünse de bu bilginin nereden geldiği konusunda süregelen bir tartışma söz konusudur.

Bilgi yayımları, aynı endüstri içinde ya da farklı endüstriler arasında gerçekleşebilir. Buna göre, dinamik dışsallık türleri aynı endüstride yer alan yerel firmalar arasında bilgi yayılımı ile ortaya çıkan ve tekeli piyasa yapıları ile uyumlu Marshall- Arrow- Romer (MAR) Dışsallıkları” ve farklı endüstriler arasında bilgi yayılımı ile ortaya çıkan ve rekabetçi piyasalar ile uyumlu Jacobs Dışsallıkları”dır (Kıymalıoğlu ve Ayoğlu, 2006).

MAR dışsallıkları ilk olarak Marshall tarafından ele alınmış daha sonra Kenneth Arrow ve Paul Romer tarafından geliştirilmiştir. Jacobs dışsallıkları farklı çevrelerdeki bireylerin birey- çevre ilişkilerini ele almakta, bireyin yaratacağı dışsallığın bilgi yayılması konusunda önem arz edeceğini belirtmektedir. Porter Dışsallıkları bilgi yayılımı konusunda; alıcı ve satıcı şeklinde oluşan iki taraflı endüstri ilişkileri şeklinde meydana geldiğini belirtmekte bilgi yayılması ve büyüme açısından piyasalarla uyumlu bir ilişkiye girilebileceği belirtilmektedir (Kalça ve Atasoy, 2008).

Öte yandan MAR dışsallıkları ile ilgili bir diğer önemli kavram ise bilgi dışsallıklarıdır. Bir firma veya endüstrinin gerçekleştirmekte olduğu yenilikçi faaliyetleri sonucunda yaratılan bilginin, bu faaliyetler gerçekleştirilirken katlanılan maliyetlere ortak olmayan diğer firma veya endüstrilere ekonomik fayda yaratması durumu, bilgi dışsallıkları olarak tanımlanmaktadır (Branstter, 1998). MAR dışsallıkları özel bilgi dışsallıklarının içerisinde yer almakta ve bu tür bilgi dışsallıklarının herhangi bir endüstrideki firmalar ile ilişkileri bilgi yayımları şeklindedir. Endüstri içi firma ilişkilerinin içerisinde yüz yüze iletişim ve karşılıklı güvene dayalı olarak bilgi ve yenilik dağılımı daha hızlı gerçekleşip bunun sonucunda coğrafi kümelerin daha fazla yenilik fırsatları doğmasına neden olmaktadır (Breschi ve Lissoni, 2001).

Bu açıdan bakıldığında MAR dışsallıklarının endüstrilerde yer alan firmalar arasında bilgi yayılımına yönelik, etkileşim ve tekeli piyasa yapıları ile uyumlu sonuçlar doğurmaktadır. Bilgi yayılması; özellikle beşeri sermaye ve girişimcilik ruhu ile daha iyi noktalara ulaşılabilir. Bahsi geçen dışsallıklara ilişkin aşağıdaki tablo değerlendirildiğinde şu şekilde bir tablo karşımıza çıkmaktadır.

		Piyasa yapısı	
		Yüksek rekabet	Düşük rekabetçi
Bilginin En Etkili Kaynağı	Endüstri İçi (Uzmanlaşma)	Porter Dışsallıkları	MAR Dışsallıkları Marshall(1890) Arrow (1962) Romer(1896,1990)
	Endüstrilerarası (Çeşitlilik)	Jacobs Dışsallıkları	-

Tablo 1. Dışsallık Tipolojisi Kaynak: Lucio, Herce ve Goicolea 2002

Görüldüğü üzere bilgi kaynağının; endüstri içi uzmanlaşmada Porter dışsallıklarının rekabetçi bir yapıda gerçekleştiği, MAR dışsallıklarının da eksik rekabetçi piyasalarda gerçekleştiği görülmektedir.

3 Endüstriyel Kapsam ve Ölçek Ekonomileri

Dışsal ekonomiler, işletmenin kendi faaliyetleri dışında bulunduğu mekânın sağlamış olduğu avantajların tümünü ifade etmektedir. Dışsallık bir bireyin üretimine veya tüketimine ilişkin bir faaliyetin bir başka bireyin fayda fonksiyonunu etkilemesidir. (Öztürk ve Uzun, 2010) Bu kavrama paralel olarak belirtilen durumun aynı şekli firmalar içinde geçerlidir. Eğer firmalar birbirleriyle ekonomik ilişkileri dışında sağlamış olduğu yarar var ise bu durum firmaların yakınlığından veya firmalar için ortak noktaların olmasından dolayıdır. Aksi takdirde firmalar ekonomik ilişkileri dışında negatif anlamda bir dışsallık yaratıyor ise; bu durumda firmaların mekân olarak uzaklığından ve birçok durumda ortak noktalarının bulunmamasından kaynaklanmaktadır.

Dışsallıklar içerisinde en önemli dışsallık bilginin yaratılması ve bilginin öğrenilmesi sonucu çıkan artan getirdir. Yerleşim yerinin üretim açısından başarısı o yöreye bağlı olan, öğrenmek için erişilmesi yakın olan ve girişimcilik kültürü ve sanayi tarihi ile ilişkisi olup üretilen bilgidir. Bu sayede işletme birçok işletmenin aynı yerde olduğu bölgede bulunuyorsa içsel ve dışsal ekonomilerden yararlanıp üretim maliyeti düşürme ve rekabetçi üstünlüklere sahip olabilmektedir (Eser ve Köse, 2005).

Firmalar birim maliyetlerini mekân içerisinde uzmanlaşmış hizmet şeklinde, elektrik, su, kanalizasyon gibi kamusal altyapı yatırımlarından yararlanarak, ortak bilgi alışverişinin sağlanması için oluşturulan bir birimden yararlanarak, teknoloji ve bilgi alışverişlerinden yararlanarak, fuar gibi etkinliklerinden yararlanarak, ürünlerin ortak pazarlamasını sağlayarak düşürebilmektedir. Ancak üretim maliyetlerinin düşük olması bu faaliyetlerin büyük ölçeklerde ve ortak mekânlarda yapılabilmesine bağlıdır (Eser ve Köse, 2005). Bu çerçevede yapılacak plan ve programlamalar dışsallığın maliyetler üzerindeki düşürücü etkisini ortaya koyacak ve üretim sürecinde firmalara bir avantaj yüklemiş olacaktır.

Dışsallık ve yığılma ekonomilerini içselleştirildiğinde; dışsal ekonomiler sonucunda endüstrilerde başka bir firmanın yaptığı yatırım nedeniyle kullanılan girdinin fiyatının azalması ile kalite yükselmekte, piyasa mekanizmasına girmeden yatırımlar kullanıldığından karlılık artmaktadır.

Diğer firmaların üretiminin artması sonucunda, maliyetlerinin azalmasıyla sağlanan faydalar yığılma ekonomileri olarak adlandırılmaktadır. İçsel bağlantılı bir ekonomide mal ve hizmet üretimlerinin yersel yakınlığından sağlanan yararlar olan yığılma ekonomileri, alansal yapının etkinliğini artırmakta, verimlilik ve yenilik oranlarını yükselterek bölgesel ekonomik gelişmeyi hızlandırmaktadır. Yığılma ekonomilerinin varlığı nedeniyle coğrafi alanlarda oluşan sosyo ekonomik toplanma birimleri ise kentler olmaktadır (Kıymalıoğlu ve Ayoğlu, 2007). Dışsallıklar çerçevesinde iki tip yersel yığılma ekonomisi tanımlanmaktadır: bunlar yerleşme ekonomileri ve kentleşme ekonomileridir (Küçüker, 1998).

3.1 Yerleşme Ekonomileri

Bir endüstri içerisinde bulunan endüstrilerin herhangi birinde toplam üretim arttığı zaman, firmaların üretim maliyetlerinin azalması halinde ortaya çıkana pozitif dışsallıklar yerleşme ekonomileri olarak adlandırılmaktadır (Öztürk ve Uzun, 2010). Burada firma için dışsal fakat endüstriler için içsel avantajlar söz konusudur ve endüstride ölçeğin artması sonucunda ortaya çıkan avantajlardan yararlanılmaktadır. Bahsi geçen avantajların gerçekleşmesi için ön koşullardan bir tanesi yersel yakınlıktır. Yer olarak yakınlık ile ekonomik faaliyetlerin ortak olan koordinasyon maliyetleri azalmaktadır. Firmalar bu noktada yerleşme ekonomilerinden yararlanmak için, aynı endüstri içerisindeki diğer firmalara daha yakın olan yerlerde mekân seçimi kararı almaktadır. Bu sayede üretim maliyetlerini azaltabilmek için aynı endüstri içerisindeki faaliyet gösteren firmalar, belirli bir bölgede kümelenerek ortak bir teknoloji, bilgi paylaşımı, piyasa bilgisine daha fazla sahip olma, beşeri sermaye içerisinde nitelikli işgücünün oluşumundan hizmet sektöründeki uzmanlaşmış faaliyetlerden faydalanma ve ortak bir altyapıyı paylaşma şeklindeki olanaklardan yararlanmaktadır.

Bunların piyasası oluşmadığı için, piyasa dışından bedelsiz olarak elde edilen bu avantajlar, sonuçta üretim maliyetini düşürmekte aynı zamanda da verimliliği artırmaktadır. Ara girdilerin üretimindeki ölçek ekonomileri, işgücü piyasaları ekonomileri veya iletişim ekonomilerinden kaynaklanan yerleşme ekonomileri sonucunda, belirli bölgelerde belirli endüstrilerin toplanması gerçekleşmektedir. Bu sayede bölge cazip merkez haline gelmektedir.

Yerleşme ekonomileri tam olarak; belirli bir endüstriyel faaliyetin coğrafi olarak yoğunlaşması olduğu için, bu endüstrilerdeki firmaların yersel yakınlık içinde bulunmaları özellikle kaynak tahsisindeki etkinlik açısından büyük önem taşımaktadır. Bu çerçevede yerleşme ekonomilerinin egemen olduğu bir kentteki ekonomik yapı tanımda da bahsi geçtiği üzere belirli sayıdaki endüstrinin varlığı tarafından belirlenmektedir. Açıklamaya paralel olarak endüstriyel uzmanlaşma ekonomik yapının temel özelliği olma konumundadır. Şayet yığılma ekonomilerinde yerleşme ekonomilerinin belirleyici ve egemen unsur olma konusunda bir fikir birliği sağlanması istenirse; bu durumda kentler belirli bir yapılanma üzerinde uzmanlaşarak büyümektedir. Kentin ekonomik yönden dinamizmi üretilen ürünler ile yerleşme ekonomilerinin derecesine bağlı olmak zorundadır.

Kentlerin belli bir alanda uzmanlaşmasının sonucu olarak, aynı endüstri içinde bulunan ve birbirine yakın olarak yerleşen firmalarda kişi başına çıktı miktarı daha yüksek olmaktadır. Bu tip kentlerin açıklanmasında

dışsal ekonomilerin rolünün büyük olmasıyla paralel olarak benzer malları üreten çok sayıda firmanın oluşturduğu belli bir endüstri kentin uzmanlaşmak istediği alanda kurulmaktadır (Öztürk ve Uzun, 2010).

3.2 Kentleşme Ekonomileri

Kentleşme ekonomileri; bir şehrin oluşumu, işleyişi ve gelişiminin gerisindeki iktisadi güdüler ve etkileri çözümlenmeye çalışmasıyla bölgesel iktisadın, iktisadi karar birimlerinin davranışlarını mekânsal boyutuyla ele almasıyla ilgilenen iktisadi bir alandır (NND Sözlük, 2014).

Kentleşme ekonomileri sadece belli endüstrinin değil, bütün bir kentsel ekonominin büyümesinden kaynaklanmaktadır. Bu yönü ile yerleşme ekonomilerinden ayrılmaktadır. (Kıymalıoğlu ve Ayoğlu,2007) Kentleşme ekonomilerinin kapsadığı alanlar; büyük bir piyasanın oluşması, emek piyasalarındaki gelişmeleri, ticari ve finansman kurumları ile bankaların varlığı nedeni ile daha ucuz sermaye edinimi, ulaşımdaki iyileşmeleri, muhasebe, danışmanlık, reklâm şirketleri gibi uzmanlaşmış hizmet birimlerinden kolayca yararlanabilme olanakları, sosyal ve kültürel etkinlikler ile boş zamanları değerlendirebilmek için olanakların varlığı, kamu hizmetlerinde ölçek ekonomilerinin ortaya çıkışı, özellikle de artan talep ile birlikte enerji maliyetindeki azalmalar şeklindedir.

Kentleşme ekonomilerinin sağladığı avantajlar ise: Nüfusun ve ekonomik etkinliklerin belirli bir mekanda toplanması, işletmelerin ve yerel piyasanın büyümesi, ulaşım olanaklarının gelişmesi, tamamlayıcı sektörlerin oluşması, emek piyasasının büyümesi, finansal ve ticari kuruluşlar ile yardımcı hizmetlerin artması, bilgi iletişiminin kolaylaşması ve sosyal ortamın gelişmesi, yeniliklerin ve buluşların artması, yığılım sonucu, piyasaların potansiyel büyüklükleri artması şeklindedir (Goldstein ve Gronberg, 1984).

Piyasanın büyümesi ile bir yandan mamul ürünün taşıma maliyetlerini azaltırken diğer yandan, talep artışı yolu ile büyük ölçekli üretime yol açmaktadır. Maddelerden de anlaşılacağı üzere; firmaların burada bulunmalarının nedeni, yerel talebin güçlü olmasından kaynaklanmaktadır. Bir örnekle bu durum değerlendirilirse; bir şehirde belli bir sanayinin kurulup gelişmesi sonucunda çalışan sayısının, dolayısıyla yerel talebin artması ve şehir içinde diğer ekonomik faaliyetlerin canlanmasına yol açacaktır. Buna örneğe istinaden görüldüğü gibi yığılıma ekonomileri içerisinde kentleşme ekonomileri belirleyici olduğu takdirde firmalar daha fazla endüstriyel çeşitlenmenin olduğu büyük kentlere yönelmektedir.

Aynı şekilde statik kentleşme dışsallıklarında da, eğer firmalar yerel talebin yüksek kentleşme ekonomilerinin yoğun olduğu yerlerde bulunuyorsa, farklı endüstriler içinde bulunan firmalar yakın yerlerde kurulmaktadır. Burada önemli olan nokta endüstriyel çeşitlenmenin kentin ekonomik örüntüsünün temel özelliği olmasıdır. Çok ürünlü firmaların sağladığı geniş ekonomiler gibi, tek ürünlü ama farklı endüstrideki firmaların sağladığı kentleşme ekonomilerinin etkinlik kazancının benzer nitelikte olduğu görülmektedir (Öztürk ve Uzun, 2010).

Yerleşme ekonomilerinde bir firma aynı endüstri içindeki yerel firmalardan yararlanırken, kentleşme ekonomilerinde bir firma bütün bir kent ölçeğinden ve endüstri çeşitlenmesinden yararlanmaktadır. Her iki tip dışsallıkta da gelişmiş bölgelerde faaliyet göstermenin koşullu yararları söz konusudur. Kent ölçeği yığılıma ekonomilerinin basit bir göstergesi olarak varsayılırsa, kentin ölçeği net yığılıma ekonomileri pozitif olduğu sürece büyüme göstermektedir. Sonuçta, bölgeler arasında hiyerarşik bir yapı, bir yanda yerleşme ekonomilerinin hâkim olduğu küçük ve orta çaplı yerleşimler, diğer yandan kentleşme ekonomilerinin hâkim olduğu büyük gelişmiş merkezler ortaya çıkmaktadır (Küçüker, 1998).

4 Organize Sanayi Bölgeleri ve Teknokentler

Geçmiş bölgesel çalışmalarda, sanayi bölgelerinin kurulmasındaki amaç; sanayiler arasında ileri-geri bağlantılardan hareketle büyük ölçekli sanayilerin kurulmasının bu sanayilerin diğer sanayilerde yaratacağı "çarpan etkisini de dikkate alarak, zayıf bölgelerin canlandırılması ve bölgelerarası dengesizliklerin en aza indirilmesi için yeterli görülmekte ve bu sanayilerin kurulması Organize Sanayi Bölgeleri (OSB) ve Küçük Sanayi Siteleri kurulması biçiminde devlet eliyle desteklenmesi şeklinde olmuştur (Eser ve Köse, 2005).

Bu sayede bölge ekonomilerinin canlandırılması için bağlantı etkileri ve girdi-çıkıtı ilişkileri güçlü kilit sektörler sanayiler özel ve kamu yatırımları politikalarıyla desteklenmiş, devlet destekli büyüme kutupları yaratılmıştır. Kuruluşlarının ilk yıllarında bölgesel gelişme politikalarında yeni teknolojileri geliştiren girişimcilik, firma ya da bölge düzeyinde rekabet edebilirliğin artırılmasına vurgu yapan yerel sanayi kümelerini oluşturma çabaları pek ortaya çıkmamıştır. Bu nedenle organize sanayi bölgelerinden tam olarak verim alınmamasının nedenlerinden birkaçı bu bahsedilen konular olmuştur.

Yakın dönemdeki bölgesel çalışmalar, zaman içinde yukarıdan aşağıya devlet eliyle kurulan bu sanayilerin çevrelerinde yeni sanayileri uyardıklarını ortaya koymaktadır. Herhangi bir bölgedeki kentin sanayileşmesi, girdi-çıkıtı ilişkisi ve sanayiler arasındaki iletişim etkilerinden çok, birbirini tamamlayan nitelikteki sanayilerin ortak bir mekânda olması ve coğrafi olarak kümelenmelerinden kaynaklanması pozitif dışsallıklara bağlanmaktadır (Eser ve Köse, 2005).

Organize sanayi bölgeleri ve tekno-Kentlerin önemli bir rol oynamasında girişimcilerin kar elde edebilecekleri üretim aşamalarının saptanması, üretimi gerçekleştirecekleri ürünün üretim ve pazarlama ile ilgili sağlıklı

bilgilere ulaşmaları ve kuruluş yeri seçimleri yer almaktadır. Organize sanayi bölgeleri ve teknokentlerin büyük önem arz etmesinde; sınaî yatırımları teşvik eden, bölge ekonomisine yeni üretim ve istihdam alanları gelmesine olanak veren, planlı yerleşim ve düzenli kentleşme sorunlarını çözmeye önemli katkılar sağlayan organize sanayi bölgeleri ve teknokentler kamu ve özel sektör yatırımlarının uyum içerisinde bölgeye çekilmesi gibi faktörlerin etkisi açıktır. Organize sanayi bölgeleri ve teknokentler işletmelerin yer seçim kararlarını yönlendirmekte yığılma ekonomilerinin yaratılmasında ve kentleşme sürecinin biçimlendirilmesinde ve bölgesel dengesizliklerin giderilmesinde rasyonel bir mekân kullanım aracı olmaktadır. İşçilerin en verimli oldukları alanlara dağılımının OSB'ler içerisinde daha hızlı ve az maliyetle gerçekleşeceği açıktır. Çünkü bu alanlarda bilgiye ulaşım maliyetsiz ve neredeyse tamdır. Firmalar kendilerine en uygun çalışmanı bulabilirken işçilerde en verimli oldukları yerlere yerleşmektedir. Bunun verimlilik ve etkinlik üzerinde önemli bir etkiye sahip olması gerekir. Bazı OSB'lerin işçilere eğitim verme gibi faaliyetleri de, gene ortak emek havuzunun kullanımından sağlanan kazançlardan ortaya çıkmaktadır (Editör: Kök, 2010).

Özellikle eşyığılma ekonomilerinin önemli bir faktör olduğunun tanınması ve buna ilişkin ortaya konan ampirik kanıtlar; Ortak kullanım avantajı olan farklı endüstriler aynı bölge ya da OSB içerisinde toplanabildiğini, aynı türden emek ve girdi kullanan ya da benzer teknolojiler kullanan endüstrilerin aynı yerleşim yerinde olması eş yığılma ekonomilerinden dolayı tüm firmaların verimlilik ve etkinliğini artırdığını ve tek tip uzmanlaşma OSB'leri etkin olmayabileceğini gösterir. Yalnızca aynı endüstriye ait firmaların bulunduğu uzmanlaşmış OSB'ler etkin olmayabilirler. Özellikle girdi çıktı bağımlılığının olduğu endüstrilerin yakın yerleşmesi eş yığılma ekonomilerinde elde edilen kazançları artırır. Dolayısıyla tek tip uzmanlaşma OSB'lerindeki firmaların verimlilikleri eş yığılma ekonomilerinin harekete geçirilmesiyle artırılabilir (Editör: Kök, 2010).

Aynı sanayi dalında faaliyet gösteren firmaların birbirine yakın olmalarının yol açtığı bilgi, fikir ve deneyim alışverişlerinin sağladığı dışsallıkların yerel sanayilerin gelişmesi ve kentlerin büyümesindeki önemi büyük olabilmektedir. Bu noktada özellikle Organize Sanayi Bölgelerinde yapılması gerekenler konusunda son derece önemli ve kritik noktalar belirtilmektedir. Yukarıda belirtilenlerin hayata geçirilmesi durumunda Organize Sanayi Bölgelerinin işlevinin ne denli önemli olacağı açıkça görülmektedir.

5 Kentleşme ve Yerleşme Olgusu: Yeni Ekonomik Coğrafya

Yeni Ekonomik Coğrafya kavramı tanımlanacak olursa; Doksanlı yılların sonunda ortaya çıkan ve artan getiri eksik rekabet gibi modellerin kullanılmasıyla birlikte ekonominin mekânsal özelliklerini de içinde bulunduran bir yaklaşımdır.(Kum, 2011) Yığılma ekonomileri ilk zamanlarda dışsal ekonomiler olarak algılanmış olursa da bu kavram yerine yerleşmiş ekonomiler kavramı kullanılmıştır. Marshallgil dışsal ekonomiler olarak firmaların mekânsal yoğunlaşmayı kârlı bulup belirli bir alanda yığılmalarının nedenleri; toplu üretim (kitle üretimi, içsel ekonomiler) ileri derecede uzmanlaşan işgücü havuzunun bulunması, uzmanlaşmış girdi hizmeti sağlayan firmalar ve taşıma imkânlarını da içeren modern altyapının varlığıdır (Kıymalıoğlu ve Ayoğlu, 2006).

Bazı faaliyetlerin yerleşim yerleri olarak neden bazı bölgelerde yığıldığını ve özellikle ekonomik faaliyetlerin burada belirlendiği şeklindeki sorulara cevap arayan iktisadi bir alandır. Yeni ekonomik coğrafya olgusu özellikle 1990'ların sonlarında eksik rekabet, artan getiri kavramları modelleri ile bir yaklaşım olmuştur. Özellikle merkez-çevre modeli yeni ekonomik coğrafya yaklaşımının genel hatlarıyla açıklayıcı kısmını oluşturan bir model olmuştur. Bu modelde firma düzeyinde taşıma maliyetleri, artan getiriler ve faktör hareketliliği arasındaki etkileşimin nasıl ortaya çıktığına ve ne tür değişime sebep olduğunu açıklanmıştır (Krugman, 1999).

Yeni ekonomik coğrafya yaklaşımı gelişimindeki; eksik rekabet modellerinin oluşturulmasını sağlayan analiz aletlerini geliştiren yeni endüstriyel organizasyonun ortaya çıkması, söz konusu aletlerden faydalanarak artan getiriler durumunda uluslararası ticareti açıklayan dış ticaret teorisi, yeni büyüme teorisinin geliştirilmesi ve son olarak artan getirileri ve eksik rekabet modellerini kullanarak bu süreç içerisinde ekonominin mekânsal özelliklerini de dikkate alan yeni ekonomik coğrafya yaklaşımının gelişmesidir (Kum, 2011).

5.1 Yeni Ekonomik Coğrafyanın Gelişimi

Yeni ekonomik coğrafya olgusunda değinildiği üzere; yeni ekonomik coğrafya yaklaşımının gelişimindeki dört aşamadan oluşan süreçler, iktisadi coğrafya alanındaki teorik ilerlemeler endüstriyel organizasyon literatüründe Chamberlin tipi monopolcü rekabet modelleri üzerine kurulmuş olan Dixit-Stiglitz modeli ile başlamıştır. Bu model ile birlikte eksik rekabet modellenebilir hale gelmiştir. Krugman'ın belirtmiş olduğu aşamalar içerisinde yer alan söz konusu aletlerden faydalanarak artan getiriler durumunda uluslararası ticareti açıklayan dış ticaret teorisi şeklindedir. Diğer bir aşama, yeni büyüme teorisinin geliştirilmesidir. Son aşama olarak ta 1990'ların sonunda ortaya çıkmış olan, artan getirileri ve eksik rekabet modellerinin kullanılarak ekonominin mekânsal özelliklerini dikkate alan yeni ekonomik coğrafya yaklaşımının gelişmesidir (Krugman, 1999). Özellikle yaşanan bu gelişmelerle birlikte küresel anlamda ekonomik yapının daha farklı boyutlara ulaşmasının farklı kavramları, modelleri beraberinde getireceği ve bunlar üzerinde çeşitli tartışmalara ve ortak noktaların saptanacağı açıktır.

5.2 Yeni Ekonomik Coğrafya Yaklaşımının Amacı, Kapsamı Ve Temel Özellikleri

Yeni ekonomik coğrafya modellerinin temel amacı tanımlarda da bahsedilmiş olan coğrafi mekânlarda meydana gelen çok farklı tip işletmelerin yer aldığı ve farklı ölçeklerdeki ekonomik yığılmanın (kümelenmenin) oluşumunu açıklamaktır. Bu çerçevede ekonomik faaliyetlerin yığılma veya kümelenmesi çok farklı coğrafi seviyelerde meydana gelebilmektedir. Örneğin bir tür yığılma küçük Show-room mağazasının ve fast-food işletmesinin komşu bölgede kümelenmesiyle ortaya çıkabilmektedir. Ayrıca farklı türde yığılmaların aynı ülke içerisinde güçlü bölgesel veya sanayileşme farklılıkları nedeniyle ortaya çıktığı da görülmektedir.

Ekonomik coğrafyanın beş kayıp geleneği bulunmakta olduğunu, bunların; Alman merkezi yerler teorisi, sosyal fizik, kümülatif nedensellik, yerel dışsal ekonomiler ve arsa kullanımı ve rantıdır. Krugman'a göre, sözü edilen beş kayıp geleneğin ileri matematiksel tekniklerle yeniden kurulması ekonomik coğrafyanın görevidir (Krugman, 1997). Bir ülkenin bölgelerinin nasıl merkez ve çevre olarak birbirinden ayrılabilirliğini incelemiş, bölgelerin merkez-çevre olarak ayrılması taşıma maliyetlerine, ölçek ekonomilerine ve imalat sanayinin milli gelirdeki payına bağlı olduğu belirtilmiştir (Kum, 2011).

Merkezcil Kuvvetler	*Pazar Ölçeği Etkisi
	*Yoğun Emek Piyasası
	*Saf Dışsal Ekonomiler
Merkez-kaç Kuvvetler	*Hareketsiz Üretim Faktörleri
	*Arsa Rantları
	*Saf Negatif Dışsal Ekonomiler

Tablo 2. Coğrafi Yoğunlaşmayı Etkileyen Kuvvetler **Kaynak:** Paul Krugman, 1999. : “The Role of Geography Development”

Burada merkezcil kuvvetler olgusunu açıklamak gerekirse; dışsal ekonomilerin Marshallcı kaynaklarıdır. Geniş yerel bir piyasa için ileri ve geriye doğru bağlantılar yaratılabilmekte, geri bağlantılardan kasıt; ölçek ekonomilerine bağlı mal üretiminde daha geniş piyasalara daha kolay nasıl ulaşılır sorusuna karşılık mekânların seçilmesidir. İleri bağlantı ise; yerli üreticilerin açısından piyasada maliyetleri azaltarak ara mallarının kendi içlerinde üretiminin artırılması şeklinde tanımlanabilir. Özellikle uzmanlığa dayalı emek piyasalarında yoğunlaşılması endüstriyel yoğunlaşma açısından bir önem teşkil etmektedir. Çünkü bu tip bir emek piyasasında hem işveren açısından kolay işçi temini sağlanabilecek, hem de işçi istediği işverenle çalışabilecektir.

6 Kümelenme Olgusu

Günümüzde küresel boyutta ekonomik ilişkilerin üst düzeyde olması ve uluslararası piyasaların bir bütün haline gelmesi ile ekonomik anlamda etkinliklerin sürmesi açısından firmalar ve ekonomik birimlerin kümelenme ihtiyacını doğurmuştur. Kümelenme olgusunun geçmişte yapılan çalışmalarda düşmesi beklenirken günümüzde aksi bir sonuç ile karşı karşıya kalınmıştır. Global dünyanın işleyişi kümelenme olgusunun da artmasına sebep olmuş özellikle bilgi yayılması, teknoloji, beşeri sermaye vb. gibi kavramlar büyük önem kazanmıştır.

İktisat biliminde yaşanan gelişmelerde coğrafya faktörünün etkisi ile artan getiriler yatırımların ülke içi ve ülke dışı dağılımı doğrultusunda birtakım değişimlere yol açtığı ortaya çıkmıştır. Bunda teknolojilerin genellikle yerel faktörlere olan bağlılığı bir sebep olarak gösterilmektedir. Bu çerçevede özellikle yersel analiz açısından ulus devlet kavramı uygun ve anlamlı bir kategori olmaktan uzaklaşmakta ve onun yerine alt ulusal veya bölgesel-kentsel düzeylerde kavramlar önerilmektedir. Bu durum kümelenme kavramının önemini açıkça ortaya koymaktadır (Küçükler, 2012).

Diğer bir açıdan bakıldığında; kümelenme olgusu girişimci ve girişimcilik motifi üzerine küresel dünyanın da etkisiyle büyük bir devinim yeni bir çığır açmaktadır. Girişimcinin kendi kişisel artılarının dışında dış dünya ile yoğun bir ilişki içerisinde bulunması gerektiği bilinmektedir. Girişimcinin tek başına olmasının yetmediği durumlarda kümelenme olgusunun girişimciler üzerinde yapacağı olumlu etki hem girişimcinin kendisi üzerinde hem de firma üzerinde olumlu sonuçlar ortaya çıkabilmektedir. Olumlu sonuçların ortaya çıkabilmesi içinde devlet, özel sektör, girişimci üzerinde büyük bir koordinasyon gerekmekte, bu koordinasyon haricinde teknoloji, firma bazında yoğun bilgi paylaşımı, kişilerin iş bazında mesleki eğitimlerinin artırılması, devlet teşvikler, Ar-ge yatırımlarının yükseltilmesi vb. şeklinde durumlarında bir arada olması gerekmektedir. Bu çerçevede öğrenme ve örgütlenmeye dayalı ilişkiler artıp sosyal çevre, bilgi yayılması, girişimcilik, beşeri sermaye kavramları giderek önem kazanacaktır. Yapılacak bu koordinasyon sayesinde kümelenme olgusunun olumlu etkilerinin ortaya çıkması kaçınılmaz olacaktır.

Kümelenme olgusu ve coğrafi yakınlık ilişkisine değinilirse; kümelenme mantığının ana çerçevesini oluşturan birbiri ile yakın ilişkiler içerisinde olan işletmelerin belli bir yörede yoğunlaşması ile oluşan ve yaratmış olduğu iktisadi değerlere işletmelere katkıda bulunan yapı şeklinde yapılan tanım coğrafi yakınlığın önemini açıkça ortaya koymaktadır. Bu duruma paralel olarak, bir alan içerisinde aynı sektörde faaliyet gösteren işletmelerin belli bir alanda yoğunlaşması ve bu sektörde işletmelerin kendini geliştirmesi işletmeler arasında teknolojik

alandan ilerlemeye, bilgi paylaşımı açısından artışa, teknik ve idari yönden yeni avantajlara, verimliliğe ve en önemlisi öncü sektörün büyümesine neden olacaktır. Bu büyümeye dayalı olarak şehrin gelişmesine katkı sağlayacaktır. Devletin özellikle bu noktada rolü çok büyüktür; çünkü devletin en büyük amaçlarından biri olan ekonomik anlamda büyüme arzusu olması ve büyüme için lokomotif güç olarak bilinen işletmelerin durumu devlet için büyük önem arz etmektedir. Devletin özellikle teşvik ve çeşitli yardımları işletmelere doğru yapabileceği gücünün de olduğu bilinirse; kümelenme olgusuyla iç içe olan işletmelere ve bu olgunun avantajlarını bilen devletin bu konuda önemli adımlar atmasını beklenmektedir. Yapılacak teşviklerin özellikle işletmeler açısından hayati bir önem kazanacağı görülmektedir.

Öğrenme süreci, teknolojik ilerleme ve bilgi paylaşımının kümelenme olgusu içerisinde ne derece önemli olduğu belirtilse de eğitim kavramının asla göz ardı edilmemesi gerektiğinin de unutulmaması gerekir. Ancak verilebilecek doğru ve sistemli bir eğitim sayesinde bahsedilen avantajlara sahip olunacağı da unutulmamalıdır.

Kümelenme olgusunun tam anlamıyla yasal bir tamamlayıcısının olmadığı belirtilmektedir. Aslında bu durum bireyin bir yasal dayanağın olmadığından bile neler yapabileceğini açıkça gösterebilmektedir. Bu durum firmalar arasında daha genel bir ifade ile bireyin güven duygusu ve işbirliği yeteneği ile neler yapabileceğinin göstergesidir. Farkında olmadan işletmeler açısından düşünülen bu olgu aslında insanın yaratılış itibarıyla içinde olan duygu ve hissiyatlarında ortaya çıkmasına sebep olmaktadır.

7 Endüstriyel Yığılma Olgusu: Üç Teori

Şehirlerde olsun ya da başka bir coğrafi bölgede olsun yığılmadan kaynaklanan kazançlar nihai olarak taşıma maliyetlerindeki azalmayla ilgilidir. Bu açıdan eş yığılmadan elde edilen kazançlarla yığılmadan elde edilen kazançlar aynı niteliktedir (Editör: Kök, 2010).

Eş yığılmada farklı endüstriler birbirine yakın yerleşme eğilimi gösterir bu ise aynı endüstriden firmaların birbirine yakın yerleşimi olan yığılmadan kaynaklanan kazançların tüketilmesine eklenir ve yığılma ekonomilerinin daha büyük ölçeklere yayılmasına neden olur. Yığılma sonucu malların taşıma maliyeti, insanları taşıma maliyeti ve fikirleri taşıma maliyetlerinden tasarruf sağlanır (Marshall, 1920). Literatür bu üç faktörü, yığılmayı açıklayan ve daha geniş bir kapsamda üç yaklaşım olarak ele almıştır. Bu üç yaklaşım malları, insanları ve bilgiyi aynı yerleşim bölgesinde ortak olarak sağlayabilmekle ilgilidir ve bunlar üç girdinin taşınmasından tasarruf sağlar yani maliyetleri azaltır. Diğer bir deyişle verimliliği ya da etkinliği artırır.

Mallar: Yığılma pazarlara ve girdi kaynaklarına yakın yerleşimle taşıma maliyetlerini azaltır. OSB'lerdeki ortak elektrik kullanımı, ortak su kullanımı, ortak arındırma sistemleri bu gruba girer.

İnsanlar: Yığılma emek piyasası paylaşımına imkân verir, aynı emek kullanımı kolay ve hızlı emek elde etmeye olanak verir, işçiler en etkin oldukları firmaya yerleşir.

Bilgi: Yığılma aynı OSB içerisinde bulunarak teknolojik ve diğer bilgilerin paylaşımına imkân verir.

8 Batı Trakya ve Gümülcine, İskeçe ve Dedeoğaç Organize Sanayi Bölgeleri Örneği

Batı Trakya, Trakya Bölgesi'nin Yunanistan toprakları içerisinde yer alan bölümüdür. Yunanistan'ın en kuzey bölgesi olduğundan Kuzey Yunanistan olarak da adlandırılmaktadır. Yunanistan'da yaklaşık 50.000 Türk azınlığın yaşadığı bölge olarak bilinmektedir. Ayrıca Organize Sanayi Bölgeleri üç şehre dağılmaktadır, buna göre Tablo 3 ve Tablo 4'de görüldüğü gibi örnekleme dahil olan firmaların %41'i Gümülcine %49'u İskeçe %10'unda Dedeoğaç'ta kuruluş amacıyla paralel faaliyet sürdürmektedir. Yine bu faaliyetlerin %37 si gıda ürünleri ve yiyecek imalatı sektöründe, %20'si ama metal sanayi sektöründe %11 'i Metalik olmayan diğer mineral ürünlerin imalatı sektöründe ve geri kalanı diğer sektörlerde faaliyet sürmektedir.

Burada yapılan faaliyetlerin bu çalışmanın amacıyla paralel ampirik bulgular (ekonometrik modelleme) ve bulgulardan hareketle yapılabilecek politika önermeleri konferans esnasında sunulacaktır.(Çalışmanın algoritma sonuçlarını yeniden test etmemiz gerektiğinden dolayı burada verilememiştir). Ancak bu seviyede, bölgenin özellikle Avrupa Birliği'nin ekonomik anlamda en geri kalmış bölgesi olduğu; teşvik programlarının uygulanması ile Sanayi Bölgeleri'nde bulunan firma sayılarının artabileceği, bölge insanının ekonomik krizlerden ve küresel gelişmelerden olumsuz etkilenmemesi ve refah kaybına uğramaması için Organize Sanayi Bölgelerinin OSB stratejisi ile paralel kalkınma stratejileri arasındaki uyumun gerekliliği ortaya çıkmıştır.

Bölgeler	Kuruluş yılı										Toplam	Yüzde(%)
	1920-1930	1931-1940	1941-1950	1951-1960	1961-1970	1971-1980	1981-1990	1991-2000	2001-2010	2011-2014		
Gümülcine	0	0	0	1	0	3	4	8	14	3	33	41
İskeçe	1	0	0	0	1	3	5	15	13	1	39	49
Dedeoğaç	0	0	0	0	0	0	1	7	1	0	9	10
Toplam	1	0	0	1	1	6	10	30	28	4	81	100

Tablo 3. Örnekleme Alınan Firmaların Kuruluş Yıllarına Göre Frekans Dağılımı Kaynak: Tarafımızdan oluşturulmuştur.

Sektörler	Frekans	Yüzde
15-Gıda Ürünleri ve içecek imalatı	31	37
16-Tütün ürünleri imalatı	0	0
17- Tekstil ürünleri imalatı	4	5
18- Giyim eşyası imalatı; kürkün işlenmesi ve boyanması	0	0
19- Derinin tabaklanması ve işlenmesi	0	0
20-Ağaç ve ağaç mantarı ürünleri imalatı	1	1,5
21-Kağıt hamuru, kağıt ve kağıt ürünleri imalatı	1	1,5
22-Basım ve yayım; plak, kaset ve benzeri kayıtlı medyanın 36	3	4
23-Kok kömürü, rafine edilmiş petrol ürünleri ve nükleer ya	1	1,5
24-Kimyasal madde ve ürünlerin imalatı	1	1,5
25-Plastik ve kauçuk ürünleri imalatı	5	6
26-Metalik olmayan diğer mineral ürünlerin imalatı	10	11
27-Ana metal sanayi	16	20
28-Makine ve teçhizatı hariç; fabrikasyon metal ürünleri im	0	0
29-Başka yerde sınıflandırılmamış makine ve teçhizat imalat	0	0
30-Büro makineleri ve bilgisayar imalatı	0	0
31-Başka yerde sınıflandırılmamış elektrikli makine cihazla	3	4
32-Radyo, televizyon, haberleşme teçhizatı ve cihazları ima	0	0
33-Tıbbi aletler; hassas ve optik aletler ile saat imalatı	0	0
34-Motorlu kara taşıtı, römork ve yarı römork imalatı	0	0
35-Diğer ulaşım araçlarının imalatı	0	0
36-Mobilya imalatı;	1	1,5
37-Yeniden Değerlendirme	3	4
72-Bilgisayar ve ilgili faaliyetler	1	1,5
Toplam	81	100

Tablo 4. Örneklem Yer Aldığı Sektörlerin Frekans Dağılımı **Kaynak:** Tarafımızdan oluşturulmuştur.

Kaynakça

- Branstetter, Lee G. 1998.“Looking for International Knowledge Spillovers a Review of the Literature with Suggestions for New Approaches”, The Economics and Econometrics of Innovation, p.517-540.
- Breschi S.& Lissoni,F., 2001. "Knowledge spillovers and local innovation systems: a critical survey," LIUC Papers in Economics 84, Cattaneo, p.4
- Eser, Uğur, Köse Seyit, 2005 “Endüstriyel Yerelleşme ve Yoğunlaşma Açısından Türkiye Sanayii: İl İmalat Sanayilerinin Analizi”, Ankara Üniversitesi SBF Dergisi,60(2), p. 99-106.
- Hanson, G. H. , 2001. "Scale Economies and the Geographic Concentration of Industry," Journal of Economic Geography, vol11, p. 255-276.
- Kalça Adem, Atasoy Yeşim, 2008.” Ekonomik Büyüme Aracı Olarak Bilgi Yayılımları ve İnovasyon”, Bilgi Ekonomisi ve Yönetimi Dergisi 2008, Cilt: III, Sayı:II, p.98.
- Kıymalıoğlu Ümit, Ayoğlu Damla, 2006. “Türk İmalat Sanayinde Yığılma Ekonomileri” Doğu Üniversitesi Dergisi, 7 (2) 2006, p. 198-209
- Kök, Recep (Editör), 2010. “Türkiye’de Organize Sanayi Bölgelerinin Performans Değerlendirilmesi ve Strateji Geliştirme”, Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları, İzmir ,p.45-47
- Kum, Melike, 2011.“İktisadın Yeni Coğrafi Açılımı: Yeni Ekonomik Coğrafya Yaklaşımı”, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sayı:30,p. 235-255.
- Küçükler, Celal, 1998. Kentsel büyüme dinamikleri, C.K. ed.. Anadolu’da hızla sanayileşen kentler: Denizli örneği, Türk Ekonomi Kurumu, p.40-82.
- Küçükler, Celal, 2012.”Endüstriyel Kümelenme Yaklaşımları: Bir Değerlendirme”, Türkiye Ekonomi Kurumu, Ankara, p.1.
- Lucio, Juan j, Jose A.Herce, and Ana Goicolea.2002.”The Effects of Externalities On Productivity Growth in Spanish Industry”Regional Science and Urv Ecoomic32(2), p.5
- Marshall, Alfred, 1920 “Principles of Economics”, London: Macmillan and Co. 8th ed.
- Morgan, K., 1997. "Learning Region: Institution Innovation and Regional Renewal, Regional Studies, 31 (5), p. 491- 505.

- Nnd Sözlük, 2014. Kentleşme Ekonomileri, <http://www.nedirnedemek.com/kentle%C5%9Fme-ekonomisi-nedir-kentle%C5%9Fme-ekonomisi-ne-demek> , 2014
- Öztürk Nazım, Uzun Meral, 2010.” Bölgesel Kalkınma Dinamikleri: Bölgesel Dengesizliklerin Ortaya Çıkmasında Rol Oynayan İktisadi Etmenler”, C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt 11, Sayı 2, p.98
- Paul, Krugman. 1991“Increasing Returns and Economic Geography”, Journal of Political Economy, Bölüm. 99, No: 31, 1991, p. 483-499.
- Paul Krugman, 1997. Development, Geography and Economic Theory, MIT Pres, Cambridge
- Paul Krugman, 1999.“The Role of Geography in Development”, International Regional Science Review, Bölüm. 22, p. 146.
- Kıymalıoğlu Ümit, Ayoğlu Damla, 2007. “Türk İmalat Sanayiinde İllere Göre Yerleşme ve Kentleşme Ekonomilerinin Belirlenmesi”, BİLİG, Sayı: 43, p. 170-175.
- Storper, M. 1995. "The Resurgence of Regional Economies, Ten Years Later: The Region as a Nexus of Untraded Interdependencies," European Urban and Regional Studies, p.191- 221.